

Podsumowanie

Artykuły składające się na monografię przedstawiają w perspektywie teoretycznej, metodologicznej i badawczej problemy związane z niepełnosprawnością i funkcjonowaniem osób z niepełnosprawnościami we współczesnym społeczeństwie polskim. W książce znalazły się artykuły, które ukazują możliwości wykorzystania w badaniach nad niepełnosprawnością koncepcji teoretycznych oraz metod i technik badawczych z obszaru nauk społecznych oraz humanistycznych. Tym samym przygotowana monografia rozwija dotychczas wykorzystywane podejścia teoretyczno-badawcze w studiach nad niepełnosprawnością, dodając nowe perspektywy badawcze. Pozwala to na wzbogacenie refleksji naukowej w badaniach nad niepełnosprawnością o nowe koncepcje, które poszerzają jej dotychczasowe ramy teoretyczno-metodologiczne, oraz umożliwia analizę dotąd słabo eksplorowanych wymiarów niepełnosprawności i funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami.

W rozdziale pierwszym pojawia się problem identyfikacji podmiotów, które reprezentują środowiska osób z niepełnosprawnościami w Polsce, co ma istotne znaczenie dla analizy aktywności politycznej i procesu emancypacji tego środowiska. Stanowi to bardzo ważną kwestię w perspektywie badań nad podmiotowością osób z niepełnosprawnościami i ich potencjałem w podejmowaniu działań na rzecz poprawy sytuacji tych osób oraz ich równego traktowania. Rozdział drugi przedstawia możliwości, jakie daje wykorzystanie krytycznej analizy dyskursu do odkrywania symbolicznych porządków i instytucjonalnych praktyk, które konstruuja normalność i dewiację, znane i odmienne. Potencjał tego podejścia teoretyczno-metodologicznego w studiach nad niepełnosprawnością pozwala na ujawnianie kulturowej perspektywy kreowania procesów włączenia i wykluczenia, stygmatyzacji oraz tworzenia znaczeń i społecznych praktyk, co odgrywa istotną rolę przy ukazywaniu sposobów postrzegania niepełnosprawności w społeczeństwie, które przekładają się na praktyki dyskryminacyjne w stosunku do osób z niepełnosprawnościami. Ma to również istotne znaczenie dla badań nad procesami wykluczenia osób z niepełnosprawnościami z realizowania niektórych aktywności. Stereotypowe wyobrażenia na temat niepełnosprawności skutkują stygmatyzacją tej kategorii społecznej, co powoduje ich marginalizację. Problematyka ta jest obecna w książce w rozdziałach, w których podjęta została analiza sytuacji społecznej uczniów, studentów i absolwentów z niepełnosprawnościami (por. rozdział 13,14,15). Przedstawione badania pokazują, że w ostatnich latach następuje zmiana w postrzeganiu niepełnosprawności, jednak nadal wiele praktyk ma charakter dyskryminujący i uniemożliwiający włączenie osób z niepełnosprawnościami na równych prawach do głównego nurtu życia społecznego. Autorzy zwracali też uwagę na konieczność prowadzenia interdyscyplinarnych badań pozostających na pograniczu wielu dyscyplin naukowych, np. badań performatywnych na pograniczu sztuki i niepełnosprawności (por. rozdział 4) oraz podkreślali wagę zróżnicowania kulturowego w postrzeganiu niepełnosprawności w tradycji Wschodu i Zachodu, które mogą powodować wiele napięć w sytuacji coraz bardziej różnicujących się pod względem etnicznym i kulturowym współczesnych społeczeństw.

Wielość zaproponowanych ujęć teoretycznych w badaniu zjawiska niepełnosprawności pokazuje na złożoność tego fenomenu i trudność w wypracowaniu jednolitego paradygmatu pozwalającego na badanie wszystkich aspektów niepełnosprawności w ra-

mach jednego podejścia teoretyczno-badawczego (por. wstęp). Powoduje to wielość sposobów definiowania niepełnosprawności – wynikającą ze stosowania różnych podejść teoretycznych i badawczych do analizy tego zjawiska. W rozdziale trzecim Milena Trojanowska jako rozwiązanie tego problemu proponuje przyjęcie perspektywy badań pogranicza jako podstawy do opisanego, czym jest niepełnosprawność. Takie podejście pozwala uznać, że zróżnicowanie teoretyczne i tematyczne w studiach nad niepełnosprawnością stanowi odpowiedź na potrzeby środowiska osób z niepełnosprawnościami, co stwarza i naświetla nowe kierunki badań zgodne z oczekiwaniami i specyfiką tej kategorii społecznej. Pozwala to jednocześnie przyjąć najbardziej adekwatne metody badawcze dla analizowanego problemu, które obejmują zarówno analizy danych ilościowych, jak też metody jakościowe, takie jak: obserwacja, autoetnografia, krytyczna analiza dyskursu, studium przypadku oraz metodologia wypracowana na gruncie teorii ugruntowanej.

Przyjęcie metody badawczej wiąże się, jak pokazują kolejne rozdziały książki, z problemami związanymi z doбором odpowiednich kryteriów i wskaźników stosowanych w badaniach ilościowych i porównawczych (por. rozdział 16) oraz wyodrębnienia czynników wpływających na opisywane i analizowane problemy, takie jak: konstruowanie tożsamości osób z niepełnosprawnościami, zjawisko wykluczenia cyfrowego czy siła nieformalnych sieci wsparcia (por. rozdział 17, 9, 12).

Kolejną kwestią, wykraczającą poza refleksje o charakterze teoretyczno-metodologicznym, obecną w monografii, jest problem dostępności przestrzeni naukowej oraz badawczej dla osób z niepełnosprawnościami. Ukazana ona została z perspektywy osobistych doświadczeń osoby z niepełnosprawnością wzroku uczestniczki i prelegentki konferencji naukowych (rozdział 10). Rozdział ten ma na celu pokazanie barier, na jakie w procesie rejestracji oraz późniejszego odbioru treści i dzielenia się wynikami swoich badań napotykać akademicy z niepełnosprawnością podczas seminariów i konferencji. Kamila Albin proponuje szereg rozwiązań, które mogą zniwelować ograniczenia w tym obszarze. Pokazuje też znaczenie nowoczesnych technologii asystujących-czytających i powiększających, monitorów i notatników brajlowskich, które wspierają naukowców z niepełnosprawnościami w ich pracy. W rozdziale szóstym problematyka dostępności pojawia się w odniesieniu do techniczno-organizacyjnych aspektów badań nad niepełnosprawnością. Autorka w oparciu o swoje długoletnie doświadczenia badawcze ukazuje konieczność projektowania procesu badawczego, przygotowania narzędzi oraz samej realizacji badań tak, by umożliwiły one włączenie osób z niepełnosprawnościami i ich obecność na każdym etapie realizacji tego procesu. W rozdziale przedstawione zostały również wytyczne dotyczące projektowania uniwersalnego w odniesieniu do narzędzi badawczych, które pozwalają na realizację badań on-line, dzięki czemu stanowi on swoisty przewodnik dla konstruowania badań dostępnych i stanowi ważny krok w kierunku budowania standardów dostępności badań naukowych w obszarze niepełnosprawności, które angażują osoby z niepełnosprawnościami i pozwalają na zabranie głosu temu środowisku. Problematyka włączania osób z niepełnosprawnościami do prowadzonych badań pojawia się również w rozdziale szóstym w kontekście problemów w badaniu i aktywizowaniu środowiska osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Wielość problemów badawczych i perspektyw teoretyczno-metodologicznych ukazanych w książce wynika z potrzeby upowszechnienia wiedzy na temat prowadzonych we współczesnej Polsce badań nad niepełnosprawnością i osobami z niepełnosprawnościami. Pozwoli to wzmocnić pozycję studiów nad niepełnosprawnością jako samodzielnej dyscypliny badań dzięki pokazaniu jej specyfiki i interdyscyplinarnego charakteru.